

PREGLEDNI RAD

Miran H L A D N I K (Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani)

hladnik.miran@gmail.com

KVANTITATIVNA ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI I INTERPRETACIJA

Primitljeno: 12. 10. 2020.

UDK: 821.163.6.09

001:004.9

https://doi.org/10.22210/ur.2020.064.3_4/05

Svojim raspravama u posljednjih dvadeset godina provjeravam kako upotreba većeg broja podataka utječe na književnopovijesne spoznaje. U interpretaciji pojedinih slovenskih kanonskih tekstova digitalni alati nemaju značajnije uloge. Proširimo li opseg interpretacije s interpretacije pojedinog teksta na interpretaciju autorskih opusa, žanrovskih korpusa, razdoblja ili nacionalne književnosti u cjelini, ispostavlja se da kvantitativne metode, kojima polet daju digitalizacija, organizacija u zbirkama i digitalni alati, povećavaju vjerodostojnost istraživanja. Cijena je toga odricanje od plastičnih školskih i enciklopedijski jasnih opisa te definicija. Razvojna se linija književnoga svijeta kroz digitalnohumanističke naočale ne vidi najjasnije jer središnje književne figure i tekstovi gube vidljivost u mnoštvu konkurentnih ili marginalnih pojava. Slovensku književnost više ne određuje diktat velike književnopovijesne priče, tj. slika rođenja nacije iz duha književnosti, nego se ona manifestira kao slučajna pojava, kao cjelokupno književno stvaralaštvo u Sloveniji, uključujući i stvaralaštvo na drugim jezicima. To je stvaralaštvo zbog posebnih okolnosti drugačije od stvaralaštva susjeda i zahtijeva novu, nacionalno specifičnu definiciju književnih pojava. Nove interpretacije slovenske književnosti nisu samo posljedica upotrebe novih digitalnih alata, već i posljedica promjena samoga književnog sustava. Književnost više nije prvenstveno predana naciji kao u svojim programskim počecima, već i raznolikom mnoštvu drugih legitimnih funkcija: razonodi, društvenoj emancipaciji žena i drugim društvenim emancipacijama te mobilizacijama, potrebi za izvrsnošću, eskapizmu, autorefleksiji i autoterapiji, iznalaženju alternativnih društvenih modela.

Ključne riječi: slovenska književna povijest, digitalna humanistika, kvantitativne metode, interpretacija

285

1. EMPIRIJSKA I INTERPRETATIVNA METODA

Na prvi su pogled naslovni termini antonimni: kvantitativnu obradu književnosti, koju olakšavaju odnosno uopće omogućuju računala, vidimo naime u

opoziciji s takozvanim interpretativnim pristupom.¹ Iz antagonizma između dviju metoda nameće se trivijalno–popularno pitanje mogu li kvantitativna istraživanja uopće doprinijeti nečim novim razumijevanju književnosti. Pitanje razotkriva pretpostavku da je zadaća znanosti o književnosti umnožiti interpretacije pojedinih tekstova, tekstualnih opusa i korpusa. Trebalo bi cijeniti one metode kojima uspijeva pronaći nove, dotad prikrivene poruke, dok metode koje književnoznanstvene spoznaje potvrđuju, samo na drugačiji način (primjerice književnoznanstvena statistika), nemaju osobitu težinu. Stajalište se može jasno prepoznati kao humanističko, jer je u nehumanističkim znanostima stalno provjeravanje i potvrđivanje postojećih interpretacija uobičajeno.

Kronološki gledano, naslovnim su izrazima obuhvaćene dvije uzastopne književnoznanstvene paradigme: interpretativna i empirijska. Prva je u Sloveniji već početkom šezdesetih, a posebno u sedamdesetim godinama 20. stoljeća, u prvi plan stavljala autonomnost umjetničkog teksta.² Druga, generaciju mlađa znanost o književnosti, od osamdesetih je godina nadalje preusmjeravala pozornost na čitatelja i nadovezivala se na prethodni književnoznanstveni pozitivizam.

286

U ovom radu pokušavam izbjeći spomenutu opoziciju: podatkovni pristup (koji se temelji na izbrojivosti, digitalni) razumijem kao ishodište književnih interpretacija. Interpretativni pristup nije obraćao previše pažnje na kontekstualne podatke, pa su interpretacije mogle biti slobodnije, kreativnije i spekulativnije. Mana književnoznanstvenih studija te vrste za današnje je pojmove nedostatak informacija o tekstualnim varijantama, okolnostima njihova nastanka i o recepciji tekstova, a nema ih ni u napomenama nekih tekstualnokritičkih izdanja. S jedne strane, interpretacije koje uzimaju u obzir mnoštvo podataka o tekstu i njegovim kontekstima zbog toga su opreznije u zaključcima, dok, s druge strane, obilje podataka otvara nove interpretativne mogućnosti.

Nasuprot tome, iz perspektive interpretativne znanosti o književnosti čini se da podatkovnom pristupu nedostaje koncept: podaci su sami po sebi doista zanimljivi, ali pomažu li nam zaista u razumijevanju književnih pojava? Opozicija između interpretativnog i podatkovnog pristupa starija je od

¹ Opozicija između književnih interpretatora i književnih tehnologa poprimila je takav emocionalni naboj da se polemika između njih preselila sa stranica znanstvene publicistike na stranice dnevnih novina. "Algoritamskoj" odnosno kvantitativnoj znanosti o književnosti oštro se suprotstavio Stanley Fish 2012. godine.

² Tipičan je primjer publikacije iz interpretativne faze knjiga *Lirika, epika, dramatika* koju su 1965. godine napisali Matjaž Kmecl, Helga Glušič, Franc Zadavec i drugi, a veći je projekt toga književnoznanstvenog tima bio niz zbornika *Obdobja*.

pojave računala i baza podataka. Odsutnost interpretativnog osmišljavanja prikupljene građe spočitavala se, na primjer, već prvoj opsežnijoj književnoj povijesti, Glaserovoj *Zgodovini slovenskega slovstva* (*Povijesti slovenske književnosti*, 1894–1899), za koju se tvrdilo da je samo bibliografija (Oblak 1895: 237). Sjećam se i sličnih dilema koje je u vezi s mojim popisom Prešernovih neautoriziranih tekstova imao Taras Kermauner (Hladnik 2000).

Interpretativna književna povijest gaji tih, a ponekad i glasan otpor izbrojivosti. Kvantitativnu znanost o književnosti vidi kao suprotnost svojem osnovnom nastojanju – identifikaciji i kanonizaciji takozvanih kvalitetnih djela. Stoga je nemoguće da kvantitativni pristup pomogne u pronalaženju i interpretiranju kvalitetne, tj. kanonizirane ili etablirane književnosti.

Književnim povjesničarima koji se posvećuju podacima podaci ispune njihov istraživački horizont, pa se čini da zbog svoje fascinantnosti postaju samodostatni. Budući da su obuhvaćeni bez selekcije koju bi diktirala preliminarno utvrđena teza, tj. konceptualizacija, teže ih je uključiti u veliku nacionalnu književnoznanstvenu priču, tj. u mit o rođenju i razvoju nacije iz duha književnosti. Ako bismo podatke htjeli upotrijebiti u tu svrhu, morali bismo ih selektirati i neke pojave proglasiti nerelevantnima, a drugima naglasiti važnost, što istog trenutka stvara loš osjećaj neobjektivnog, ideološki opterećenog, proizvoljnog i pristranog, ukratko, neznanstvenog ponašanja.

Podatkovni pristup književnog povjesničara pripremi za alternativni pogled na svoje područje: slovenska književnost nije samo ono što konstruira veliku nacionalnu priču, već je mozaik pojava koji dostatno osmišljavaju već njegova raznovrsnost, slikovitost i raznolikost. Sve to dokumentira "razvijenost" književnosti. Osim tekstova središnjeg toka sadrži i tekstove za masovnu potrošnju, prigodnu i apokrifnu književnost, feljtone, rukopise, poluknjiževne tekstove, mnoštvo prijevoda, kao i tekstove na drugim jezicima koji količinom daleko nadmašuju "službeni" odnosno školski književnoznanstveni odabir.

2. ANALIZA I INTERPRETACIJA

Prema SSKJ-u (Rječniku slovenskoga književnog jezika) interpretacija je 'postupak, pokušaj da se percipira, shvati značenje, sadržaj nečega; objašnjenje, tumačenje'. Pripisivanje značenja jedna je od sedam vrsta bavljenja podacima (uz njihovo prikupljanje, obogaćivanje, analizu, distribuciju i pohranu, sudjelovanje u svemu tome te uz logističke prakse), a odvija se

na tri načina: kontekstualizacijom, modeliranjem i rezimiranjem odnosno konceptualizacijom.³ Porastom matematičke pismenosti u društvu smanjuje se mogućnost pogrešnih interpretacija i povećava korisna vrijednost baza podataka za jačanje čovjekove dobrobiti (Kučić 2004).

U vezi s tekstem analiza i interpretacija tumače se kao alternativne prakse. Ti su pojmovi povezani i etimološki (grč. *analysein* znači 'raščlaniti', a lat. *interpretare* 'razložiti'). Analiza je objektivnija, a interpretacija subjektivnija i spekulativnija (Hladnik 2002). Dok analiza otkriva potencijalna značenja teksta (engl. *meaning*), interpretacija sintetički traži i gradi njegov smisao (engl. *sense*, tj. njegovu poruku odnosno jedno od mogućih značenja koja su čitanjem realizirana) (Beaugrande i Dressler 1992: 65). Analiza nastoji otkriti denotativna, općepoznata obilježja teksta, dok su interpretaciji važna njegova konotativna obilježja jer želi otkriti njegovu svrhu i značenje za specifičnog čitatelja. Razlika između tih dvaju pojmova tek je načelna. U (školskoj) praksi sintagma interpretacija književnog teksta upotrebljava se naizmjenično i sinonimno sa sintagmom analiza književnog teksta, obje u značenju razumijevanja konkretnog teksta. Radi se o dubinskom razumijevanju do kojega vodi pažljivo odnosno interpretativno čitanje (engl. *close reading*) koje zahtijeva vrijeme i predanost te se smatra elitnom praksom, odnosno suprotnošću svakodnevnoj težnji za lako dostupnim instantnim istinama. Franco Moretti nije slučajno u više svojih djela⁴ metodu bavljenja književnošću koja obuhvaća mnoštvo tekstova i suprotna je metodi koja se posvećuje samo jednom tekstu provokativno nazvao udaljeno čitanje (engl. *distant reading*).

288

Metode se u povijesti znanosti o književnosti djelomično izmjenjuju ili se u pojedinim književnopovijesnim spisima dopunjavaju. Interpretativna je metoda proizašla iz reakcije na pozitivizam u znanosti o književnosti, koji se više bavio okolnostima stvaranja nego samom književnošću, te se smatrala povratkom tekstu. Književna se interpretacija može prepoznati i po tome što voli preuzimati stilske značajke književnog teksta koji interpretira ili po pretencioznom, stilski raskošnijem izražavanju koje skreće pažnju čitatelja na sebe (Fricke 1977).

Pojam interpretacija ('tumačenje') pretpostavlja da ono što se interpretira nije dostupno izravno, pa mu stoga treba posrednik (interpretator, tumač). Književni tekstovi zahtijevaju interpretaciju 1. jer su namjerno kodirani kao zagonetka, kao skrivena poruka, 2. jer su složeni, pa je stoga potrebno

³ Taxonomy of Digital Research Activities in the Humanities. TaDiRAH. Internet.

⁴ Franco Moretti. Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Distant Reading. Wikipedia: The Free Encyclopedia.

njihove poruke staviti na vagu, 3. jer smo u tekstovima navikli tražiti moguće dodatne poruke.

Pojam interpretacija pretpostavlja dvojaku individualnost: individualnost odnosno pojedinačnost onoga što je predmet interpretacije i individualnost onoga koji interpretira. Drugim riječima: interpretaciju u praksi razumijemo kao uvijek novu individualnu interpretativnu mogućnost. Interpretacija priziva u svijest bavljenje samo jednim djelom (možda i pod utjecajem značenja riječi u glazbi – izvedba jednog djela). Pristup koji se temelji na izbrojivosti može se ograničiti i na samo jedno djelo, posebno u okviru lingvističke i stilske analize, ali pravi smisao stječe tek razmatranjem čitavih autorskih opusa, žanrovskih korpusa i drugih književnih podskupova.

Iako s kompleksnijim digitalnim alatima nemam iskustva, uvrštavam svoja kvantitativna književnoznanstvena istraživanja, u kojima mi pomažu digitalne baze podataka, posebno bibliografije, u područje digitalne humanistike (DH). Nedoumice o pripadnosti DH-zajednici odbacujem definicijom da je digitalna humanistika "krovni pojam za širok spektar interdisciplinarnih praksi stvaranja, upotrebe, interpretacije, ispitivanja i rastavljanja starih i novih informacijskih tehnologija" (Domínguez 2018: 287) te sviješću da su moje studije metodološki usporedive s književnopovijesnim studijama australske istraživačice Katherine Bode (2012), koja je nedvojbeno DH-referenca.

3. INTERPRETACIJE POJEDINAČNIH TEKSTOVA

Interpretativne su, u užem smislu riječi, studije pojedinačnih tekstova. S njima ćemo najlakše provjeriti u kojoj je mjeri kvantitativni (digitalnohumanistički, podatkovni) pristup doprinio svježim interpretacijama, a u kojoj se mjeri radi tek o sudjelovanju u prethodnoj interpretativnoj paradigmi. Iako se kvantitativnim pristupom koristi nekoliko slovenskih povjesničara književnosti (Hladnik i Kocijan 2013: 299–301), zbog ograničenja duljine rada donosim pregled samo svojih studija. Za provjeru sam odabrao studije nastale nakon 2000. godine, kada su digitalne književnoznanstvene baze podataka i digitalna pomagala već bili dostupni,⁵ studije o tekstovima koji

⁵ Domínguez (2018: 287) bilježi veze između digitalne humanistike i znanosti o književnosti tek od 2004. nadalje, kada je pojam *digital humanities* zamijenio stari termin *humanities computing*.

su mi priuštiti najviše interpretativnih izazova i veselja, a to su epska pjesma *Sedem sinov* (*Sedam sinova*, 1843) Jožefa Žemlje, Levstikov *Martin Krpan* (1858), pripovijest *Cvetje v jeseni* (*Cvijetice u jesen*, 1917), i roman *Visočka kronika* (*Visočka kronika*, 1919) Ivana Tavčara te Bartolov roman *Alamut* (1938).

Studija epske pjesme Jožefa Žemlje (Hladnik 2002a) osvježila je Kidričeve spoznaje o tekstu iz 1939. godine te ih nadogradila otkrićem ranijeg (1842), zagrebačkog izdanja teksta,⁶ postavljanjem ljubljanskog i zagrebačkog izdanja na internet, njihovom usporedbom i usporedbom obiju varijanti s Prešernovim *Krstom pri Savici* (*Krštenjem na Savici*, 1836). Opovrgnula je i Kidričevu pogrešnu tvrdnju da Žemlja još nije upotrebljavao etnonim Slovenci. Do svega bismo toga mogli doći i bez pomoći tehnologije. Moja interpretacija Žemljine pjesme već od samog objavljivanja na internetu svojom stalnom dostupnošću povećava javnu vidljivost marginalnog autora i njegova zaboravljenog teksta. Većinu Žemljina opusa stavili smo na Wikivir (slovensku varijantu Wikizvora), na Wikipediji i u drugim internetskim enciklopedijama nalaze se natuknice o autoru, a Googleova pretraga prikazuje fotografiju Žemljina nadgrobnog spomenika u Ovsišama te novinske članke o njemu. Koristi svježe interpretacije Žemljine pjesme za slovensku su književnu povijest posredne: pokazala je da Prešernova epska pjesma nije udovoljila očekivanjima kad je riječ o reprezentativnoj nacionalnoj epskoj pjesmi i da je odmah nakon nastanka prizivala primjerenije tekstove. Žemljine nedoumice u vezi s *Krštenjem* prethodnica su kasnijih kvalifikacija Črtomira kao antijunaka.

290

U slučaju *Martina Krpana* (Hladnik 2002b) moje su interpretativne novosti proizašle iz: 1. nadovezivanja na sveca Svetog Martina iz Toursa, 2. nadovezivanja na opise soli u rječnicima i 3. preciznijeg čitanja ranije varijante teksta. Do prvih je dvaju nadovezivanja došlo pomoću internetskih baza podataka, njemačke ekumenske enciklopedije svetaca i rječnika slovenskoga književnog jezika, ali do njih bi došlo i bez tih pomagala. Utjecaj *Martina Krpana* na slovenskom prostoru pratio sam u tekstualnom korpusu *Nova beseda* Primoža Jakopina, koji je pružio uvid u upotrebu junakova imena (u vezi s dinamikom imena tijekom vremena danas konzultiramo korpus Gigafida, dLib /digitalnu biblioteku Slovenije/ i Google), te u Cobissu. Prelistavanje zbirke pokazalo je da se Krpan proslavio i da je postao reprezentativni slovenski junak tek desetljećima nakon nastanka teksta. Lakši pristup izvorima i promocija rezultata opet je zasluga digitalnih pomagala. Na internetu je slobodno dostupno gotovo sve što se odnosi na Martina Krpana: tekst, interpretacije teksta, referencije na njega, slikovni materijal.

⁶ Za otkriće je zaslužan Zvonko Kovač.

Moja je interpretacija Bartolova *Alamuta* (Hladnik 2005) dobila etiketu nacionalističke interpretacije jer roman shvaća kao priču o slovenskim povijesnim problemima s imperijalistički raspoloženim susjedima, posebno s Mussolinijevom Italijom. Za takvo je razumijevanje i interpretaciju trebalo samo zaviriti u Bartolove dnevnik i tadašnje ocjene romana u dnevnim novinama te tekst usporediti s ostalim tekstovima iz žanra povijesnog romana. Kritike romana bile su u velikoj mjeri dostupne u dLibu, a premda bi interpretacija bila moguća i samo s fizičkim izvodima, teže bi ga bilo svrstati u vrijeme i žanr da si nisam pomogao Cobissom i internetskom zbirkom slovenskih povijesnih romana.

Interpretaciju *Visočke kronike* (Hladnik 2006) započeo sam popisom prethodnih rasprava o toj temi i prijevoda, pri čemu su mi pomogli bibliografski sustav Cobiss i zbirke slovenističkih završnih radova na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani.⁷ U uvodu sam se osvrnuo na interpretativni pristup: s *Visočkom kronikom* isto je kao i sa svim velikim djelima. Velika su zbog toga što ih prate brojne interpretacije koje im pripisuju različita i ne uvijek kompatibilna značenja. Za mnoge je to loše jer nije moguće jednostavno reći da je neka interpretacija prava i službena, a druge pogrešne, ali je dobro za umjetnički status teksta: što je više interpretacija, to je veći poticaj za nove interpretacije, a s time raste književnopovijesna težina djela. Istina je da nove interpretacije teksta često proizlaze iz neslaganja s prethodnima, iz njihova negiranja, dopunjavanja ili ograničavanja, ali velika bi pogreška bila odlučiti se za samo jednu od ponuđenih interpretacija. Time bismo se odrekli specifičnosti umjetničkih tekstova odnosno usporednog postojanja različitih značenja. No rečeno ne bi trebalo voditi do zaključka da su onda sve interpretacije teksta ravnopravne i da je svako pridavanje novih značenja tekstovima legitimno. Ako žele biti uvjerljive, interpretacije se moraju temeljiti na pažljivom čitanju teksta i na poznavanju konteksta iz kojeg je tekst izrastao.

Studija ide redom od jednoga tradicionalnog elementa interpretacije do drugog, počevši od autorove javne i privatne slike te njezina mogućeg utjecaja na književnost. Nove su informacije o postotku historiografskog u Tavčarovim povijesnim pripovijetkama i o njihovoj dužini u usporedbi s njegovim suvremenicima, posebno s Jankom Kersnikom. Tavčar se iskazao kao pisac s natprosječnom pripovjedačkom kondicijom.

Tradicionalno je i poglavlje o okolnostima nastanka romana i njegovu domaćem i međunarodnom žanrovskom srodstvu. Uglavnom, radi se o rezi-

⁷ Zbirka študijskih naloga (Zirka studijskih zadataka).

miranju i citiranju poznatog, što je olakšano digitalnom dostupnošću starih novina. Nova je kontekstualizacija, tj. uvrštavanje među desetke slovenskih povijesnih pripovijetki kojima se književna povijest do sada nije bavila i koje su sada istraživaču na dlanu, bolje rečeno na ekranu, zahvaljujući internet-skoj zbirci. Povijesnu pozadinu i osobe lako je bilo provjeriti na internetu.

Glavna je interpretativna novost studije osmišljavanje pripovijesti usporedbom sudbine protagonista sa životopisima njihovih svetaca zaštitnika. Usporedbu je olakšala dostupnost svetačkih životopisa u njemačkom internetskom ekumenskom leksikonu svetaca,⁸ ali ti digitalni podaci nisu imali presudnu ulogu u istraživanju. Ili možda jesu, jer bez pretrage s *ctrl + f* tekstu vjerojatno ne bih pronašao veze između Izidorova oca Polikarpa i sveca Polikarpa, a ne bih se prihvatio ni frekvencijske analize muških i ženskih osoba odnosno naziva za njih (Agata, Izidor, *žena, muž, žensko, muško, otac, majka, sin, kći* ...). Statistika imena pokazala je zašto su neki književni povjesničari mogli vidjeti Agatu kao glavni lik pripovijesti, a istodobno je pomogla uvjerljivo opovrgnuti tu tvrdnju. Odsutnost riječi *slovenski* problematizirala je interpretaciju romana kao "pjesme požrtvovne ljubavi prema domovini", a učestalost riječi *njemački* pomogla je u razotkrivanju Tavčarove nacionalne strategije na kraju Prvoga svjetskog rata. Pisac je Slovincima otvoreno savjetovao da se žene Njemicama "kako ne bi imale njemačku djecu" i da se nakon propasti Austro-Ugarske ne prekine višestoljetna slovenska povezanost s njemačkom kulturom.

292

Interpretacija *Cvijeća u jesen* (Hladnik 2008) kao teksta koji ne govori o ostarjelom mladoženji, već o autorovu književnom procvatu pod stare dane temelji se na pozitivističkom istraživanju identiteta cvijeća u naslovu, za koje se pokazalo da je močvarna talijska (Kristusova srajčica / "Kristova košuljica"/, lat. *Parnassia palustris*), a glavni su izvori bili strani enciklopedijski podaci.⁹ Digitalni format teksta bio je koristan prilikom mjerenja opsega djela u riječima te za određivanje odnosa između pripovijetke i romana, olakšao je navođenje i identifikaciju nacionalne dimenzije romana ispisom svih fraza s riječju *slovenski*, skratio je traženje svih cvjetova, buketa i cvijeća u pripovijetki, ali neke veće upotrebe digitalnih izvora i alata u studiji nije bilo. Interpretativne novosti donijelo je sučeljavanje sa sličnim domaćim tekstovima koji su zbog brakova pripadnika različitih društvenih slojeva za vrijeme rata nastojali smiriti društvene sukobe u slovenskom društvu. U akademsku se raspravu o tome radi li se o interpretaciji na način kontek-

⁸ Ökumenisches Heiligenlexikon. Internet.

⁹ Sumpf-Herzblatt. Heilkräuter Seiten. Internet.

stualizacije, modeliranja ili čak konceptualizacije u ovom trenutku ne bih upuštao. Slovenske se književnoznanstvene rasprave vole pozivati na strani žanrovski kontekst, a domaćeg obično nisu svjesne iako su na internetu dostupne dvije žanrovske zbirke. Specifičnost *Cvijeća u jesen* mogla se uočiti tek na pozadini žanrovskih očekivanja, koja je razotkrila baza podataka slovenskih pripovijetki iz seoskog života.

Nabrojene upotrebe baza podataka i digitalnih pomagala u interpretaciji kanonskih tekstova bile su toliko tehnološki skromne da im ne možemo pripisati prijelomnu ulogu. Za mogući metodološki utjecaj trebali bismo pregledati još kontingent književnopovijesnih studija kojima je predmet mnoštvo tekstova.

4. INTERPRETACIJE TEKSTUALNIH KORPUSA

U svijetu su vladala velika očekivanja u vezi s digitaliziranom kulturnom baštinom i novim alatima za njezinu obradu. Franco Moretti polagao je nade u neuroznanstvene studije čitanja, makroregionalne studije, koje bi prekinule veze s anglocentričnom tradicijom razmatranja, i u upotrebu neknjiževnih arhiva u kulturne svrhe, što bi dovelo do nove interpretacije prošlosti ("rethinking the meaning of the past"). Nešto se od toga i realiziralo (rudarenje teksta, mrežna analiza, proučavanje književnosti, klaster-analiza / engl. *clustering* 'grupiranje' / i mapiranje / engl. *mapping*), ali do rekonceptualizacije struke i alternativnih tumačenja odnosno interpretacija književne povijesti nije došlo (Domínguez 2018: 288).

Kakvi su uvjeti za transformaciju struke i za alternativno razumijevanje književne povijesti u Sloveniji? Digitalnu književnoznanstvenu infrastrukturu uspostavili su bibliografski katalog odnosno uzajamna bibliografska baza podataka Cobiss,¹⁰ digitalne biblioteke dLib i Wikivir, enciklopedijski podaci o autorima, knjigama i pojmovima na Wikipediji te drugim internetskim stranicama, tekstualni korpusi Nova beseda i Gigafida, zbirke pripovijetki iz seoskog života,¹¹ popis povijesnih romana¹² i književnih prostora povijesnog

¹⁰ I Hladnik i Kocijan (2013) i Domínguez (2018: 278) shvaćaju bibliografsku bazu podataka kao polazište za istraživanja DH.

¹¹ Kmečka povest do leta 1945 (Pripovijetke iz seoskog života do 1945. godine). Internet.

¹² Slovenski zgodovinski roman (Slovenski povijesni roman). Internet.

romana¹³ te naposljetku Wikipodaci. Bilo bi pretjerano tvrditi da se radi o mnoštvu podataka (engl. *big data*), no digitalna građa ipak kvantitativno prilično premašuje količine na kojima se gradila tradicionalna književna povijest.

Veliki su metodološki poticaj Googleov NgramViewer ili HathiTrustov Bookworm¹⁴ – potonji crpi također iz digitalizirane slovenske književne baštine – koji na temelju milijuna knjiga crtaju grafikone kronološke dinamike kulturnih pojmova (Hladnik 2016). Možemo samo poželjeti da u budućnosti i slovenski javni servisi Cobiss, dLib ili Gigafida korisniku na sličan način omoguće jednostavne grafičke prikaze rezultata pretraživanja.

Digitalizacija kulturne baštine pronalazi i pohranjuje na internet sve više književnih djela. Cobiss i dLib dodaju u repertoar književnopovijesnih fiksiranih djela autore i tekstove koje su prije iz različitih razloga izostavljali: regionalne i provincijske novine, slovenski tisak u Americi, tekstove na drugim jezicima, rukopise, neotisnuta izdanja i prigodne tekstove, varijante teksta; autore koji su objavljivali izvan svoga matičnog prostora, koji su pisali poluknjiževne tekstove ili su se književnošću bavili samo usput, uglavnom, književne pojave i aktere za koje se prije činilo da ne daju osobit doprinos velikoj slovenskoj književnoznanstvenoj priči, koja je, ponovimo još jednom, konstituiranje i emancipacija nacije kroz književnost.

294

Internetske baze podataka najviše su mi pomogle u istraživanju pripovijetki iz seoskog života (Hladnik 1990), povijesnih romana (Hladnik 2009) i feljtonističkih romana (Hladnik 2014). Budući da žanrovi i medijski kanali slovenske književnosti prethodno nisu bili uključeni u istraživanja, u studijama se uglavnom akumuliralo novo znanje, a manje su se razmatrale dotadašnje spoznaje. Međutim, mnoštvo novih tekstova posredno je ipak pridonijelo drugačijem pogledu na književnost i na rasprave o njoj: književne pojave više ne pokušavamo definirati spekulativno prema navodno bitnim obilježjima, već jednostavno nabranjem tekstova koji spadaju u njih. Usporedba produkcijskih linija dvaju kapitalnih žanrova, pripovijetki iz seoskog života i povijesnog romana, pokazala je da su žanrovi djelomično komplementarni i da se međusobno natječu za pažnju čitatelja, dok je usporedba sa žanrovskim sustavima susjednih nacionalnih književnosti i dominantnom njemačkom književnošću u dvojezičnom prostoru dovela do

¹³ Dogajališča slovenskega zgodovinskega romana (Književni prostori slovenskoga povijesnog romana). Internet.

¹⁴ Vidi, na primjer, kako prikazuje dinamiku izraza *interpretacija* i *analiza* na engleskom jeziku.

spoznaje o njihovoj nacionalnoj specifičnosti i međusobnoj komplementarnosti. Na primjer: slovenski se ženski roman urednicima činio nepotrebnim jer je njegovo mjesto već zauzimalo njemačko žanrovsko štivo. Važna je bila spoznaja da nacije nisu konstituirali samo kanonizirani tekstovi klasika, već i masovni žanrovi pripovijetke iz seoskog života te povijesnog romana, točnije rečeno, njihovi čitatelji.

Prijelomnu ulogu internetskih zbirki u modificiranju slovenskih književnopovijesnih spoznaja moram ograničiti upozorenjem da je do prvih kvantitativnih istraživanja došlo bez novih medijskih pomagala. Takva su istraživanja leksikonska knjižica *Povest (Pripovijetka)* (Hladnik 1990) i studija *Preštevna določila slovenske povesti (Izbrojive odrednice slovenske pripovijetke)* (Hladnik 1995). Kod prve sam se oslanjao na popis nekoliko stotina pripovjednih tekstova koji sam izradio na osnovi ispisa iz Cobissa, na bibliografiju kratke proze Gregora Kocijana i na ručna mjerenja dužina teksta. Knjižica je predstavila kvantitativne odnose između romana, pripovijetke, novele, priče, slike i crtice kroz vrijeme te pokazala da žanrovske oznake ne odražavaju samo strukturne razlike, već da se kod imenovanja žanrova radi i o pomodarstvu. Najprije je primijećeno da pripovijetka s vremenom postaje sve duža i da demonstrira rast nacionalne kreativne kondicije. Istaknuta je korelacija između opsega teksta i podnaslova (što je tekst duži, veća je vjerojatnost da će imati podnaslov) i korelacija između podnaslova i vremena (podnaslovi s vremenom nestaju). Sve su te brojka podržane spoznaje problematizirale valjanost školskih definicija pripovjednih vrsta – romana, novele i pripovijetke.

Za drugu sam raspravu ručno izmjerio dužinu, trajanje vremena, tempo pripovijedanja, osobe i dijaloge u Jurčičevim povijesnim pripovijetkama te na temelju toga poništio normativne konstrukte o razlikama između romana, pripovijetke i novele. Samo za ilustraciju: vrijeme radnje u Jurčičevim romanima je 3,1 godinu, znači kraće od vremena radnje u njegovim pripovijetkama (4,4 godine), što, naravno, odudara od normativnih poetika prema kojima bi roman trebao obuhvatiti ljudski život, novela jedan događaj, a pripovijetka bi bila negdje između. Izbrojivost je naglasila važnost individualnih poetika: u slučaju Pavline Pajk za žanrovsku je oznaku pripovijetka/roman/novela odlučujuće bilo mjesto radnje selo/dvorac/grad. Jurčič i neki drugi povezivali su oznaku za roman s više poglavlja nego u pripovijetki, s bržim tempom pripovijedanja i s većom količinom dijaloga.

S običnim kalkulatorom prihvatio sam se i određivanja uloge žene u slovenskoj književnosti (Hladnik 1997). Na razini autorstva i predstavljenih osoba bolno je razotkriven njezin muškocentrični karakter, a pokazalo se i

to da su neki žanrovi (ženski i povijesni roman) s većim udjelom žena među stvaraocima i u predstavljenome svijetu imali emancipacijsko značenje. Spoznaja da ženska manjina autora piše drugačije (najtrivijalnije je domaće otkriće da spisateljice u prosjeku pišu više) u svijetu se potvrdila stilskom analizom (Koppel 2003) i poništila je društveno-aktivističko stajalište o nepostojanju razlika između ženskog i muškog načina pisanja jer postoje samo razlike između kvalitetne i nekvalitetne književnosti. Usuđujem se reći da su takve interpretacije potaknule ženske studije i pridonijele svježoj spoznaji da je nacionalnokonstitutivnu ulogu odigralo i žensko pisanje Luize Pesjak i Pavline Pajk, kojem smo do sada pripisivali zabavni karakter (Perenič 2019). Kvantitativna analiza ženskih likova u pripovijetkama iz seoskog života pokazala je da je lik majke u tim pripovijetkama, suprotno očekivanjima koja proizlaze iz školskoga književnog kanona, marginalan, te da među majkama u glavnoj ulozi prevladavaju čak i negativni likovi.

296

Uključivanje nove i drugačije građe mora pridonijeti promjeni naših predodžbi o slovenskoj književnosti, pa i kada je riječ o broju pisaca i količini tekstova. Ali ne radi se samo o kvantitativnim predodžbama. Bilo bi naivno pretpostavljati da kvantitativne promjene ne utječu na temeljne književnoznanstvene spoznaje, definicije, opise i interpretacije. Digitalni alati ne samo da akumuliraju novu građu već pomažu i u savladavanju te građe na načine u kojima je pojedinac bez pomagala nemoćan. Svojedobno je "savladavanje građe" značilo pročitati tekstove, zapamtiti ih – u popularnoj je svijesti još uvijek slika profesora književnosti koji kao iz rukava istresa citate i recitira klasike – te uz njih u svijesti pohraniti i mnoštvo pratećih književnih činjenica. Postojanje tekstova na internetu rasterećuje povjesničara književnosti eruditnih zadataka jer sposobnost pamćenja može nadomjestiti vještinom pretraživanja interneta. Nekih se postupaka prihvaća pomoću računala (iscrtavanje oblaka riječi, prikaz dinamike pojedinog izraza kroz tekst), a drugih ručno: tekstove u digitalnoj zbirci oprema žanrovskim oznakama, indeksom motiva, podacima o varijantama, prijevodima, ocjenama, obradama i slično.

Wikipodaci omogućuju povjesničaru književnosti filtriranje, razvrstavanje, kategoriziranje i kombinirano pretraživanje. Kao primjer navodim seminarsko oblikovanje popisa ličnosti koje su rodene, umrle ili su radile u pojedinoj slovenskoj općini.¹⁵ Novi je alat proširio popise lokalno poznatih ličnosti i pridonio svijesti o njihovoj mobilnosti. Može se pretpostaviti da su selidbe značajno podsticale književno stvaralaštvo. U slučaju Kranja (Hladnik

¹⁵ Pretraživanje Wikipodataka. Magistarski seminar 2019. Wikiverza.

2020) statistika proturječi njegovu ugledu grada u koji pisci dolaze umrijeti te nadopunjuje sliku Kranja kao grada Franceta Prešerna i Simona Jenka slikom grada koji je kao regionalno školsko središte zaslužan za uspostavljanje književnog polja u kojem je djelovalo 200 književnika. Wikipedijska je statistika na taj način diferencirala i diversificirala lokalni kulturni identitet.

Podatkovni odnosno kvantitativni pristup neka je vrsta književne povijesti "odozdo prema gore". Postojeće književnopovijesne interpretacije, opise i definicije može potvrditi i time ojačati njihovu vjerodostojnost, a može ih i okrenuti naglavce i time razotkriti ideološke konstrukte struke koje je generirala potreba za uspostavljanjem, učvršćivanjem i emancipacijom naroda. Nova građa upozorava na autore, tekstove i karakteristike koji prije nisu bili primijećeni jer su remetili zamišljenu priču slovenskoga književnog razvoja. Spoznaje i tumačenja (interpretacije) nacionalne književne prošlosti evidentiranjem nove građe relativiziraju se.

Mnoštvo malih, neočekivanih spoznaja koje su plod digitalizacije i razmatranje novoevidentiranih književnih činjenica postupno su doveli do "dekonstrukcije" slovenske književne povijesti i do drugačijeg pogleda odnosno drugačijeg tumačenja (interpretacije) nacionalne književne prošlosti. Među prijelomnim spoznajama na prvom je mjestu spoznaja da je uključivanjem literature u novinama, u Americi, na njemačkom, rukopisnih varijanti, prijevoda i drugih objava opseg slovenske književnosti puno veći nego što smo do sada zamišljali prelistavajući književnu povijest te da je ona puno raznolikija: po funkcijama (među kojima je nacionalnokonstitutivnoj protuteža rekreativna funkcija), po žanrovima, po pokrajinskoj specifičnosti (gorenjski su pisci dvostruko više pisali pripovijetke iz seoskog života nego povijesne romane, dok su, obratno, štajerski pisci radije stvarali povijesne romane), po jeziku (radi se o njemačkim tekstovima slovenskih autora i autora koji su živjeli na slovenskom području). Ažurnost u prevođenju popularnih tekstova i uključivanje prijevoda slovenskih prevoditelja u Americi odbacuju staru slovensku književnopovijesnu predrasudu o zakašnjelom karakteru slovenske književnosti, dok priznanje nacionalne žanrovske i stilske specifičnosti odbacuje predrasude o njezinoj nepotpunosti.

Pokazalo se da granica između književnosti i neknjiževnosti nije toliko jasna koliko bismo to željeli zbog potreba školske nastave i da će prijelazni karakter tekstova (miješanje stvarnosti i fikcije) možda trebati shvatiti kao jednu od prepoznatljivih karakteristika književnosti. Postalo je očito da su književni tekstovi puno povezaniiji s prostorom i vremenom nastanka nego što smo to mogli znati za vrijeme prevlasti koncepta autonomije književnog teksta. Naime, prijelomni povijesni trenuci poput ratova bitno određuju

izbor, opseg i produkcijsku liniju žanrova, pa i dinamiku sretnih/nesretnih završetaka pripovijetki.

Promjene u percepciji književne realnosti najočitiije su u grafičkim prikazima. Sve veća količina podataka uključenih u baze podataka koje omogućuju vizualizaciju nagrizu sliku književnoga svijeta kao entiteta, koja se mijenja prema određenom cilju. Prije nekoliko desetljeća grafičke su se ilustracije koristile linijskim ili stupčastim grafikonima iz kojih je bilo moguće razabrati dinamiku sustava, njegov rast odnosno razvoj ili propast. Umnoženi podaci posljednjeg desetljeća zahtijevaju drugačiju reprezentaciju. Umjesto s linijskim susrećemo se s raspršenim grafikonima, s reprezentacijama koje podsjećaju na rojeve zvijezda u galaksijama snimljene teleskopom ili na jata ptica. Takve ilustracije gomile tekstova, autora, tekstualnih elemenata ili prateće tekstualne realnosti asociraju na neurednost. Književna pojava nije nešto što bi imalo svoje polazište, jasan cilj i razvojnu liniju, ona nije nužna, već slučajna tvorevina. Slovenske književnosti možda i ne bi bilo ili bi bila drugačija nego što jest. Koncept sretne slučajnosti (engl. *serendipity*) nadomjestio je veliku književnu priču. U tako percipiranom svijetu teško je formulirati definicije jer svaki obrazac, svako pravilo prati previše iznimki. Uz nepredvidljivost atribut je takve reprezentacije i raznovrsnost. Raspršeni grafikoni dokumentiraju da nas u književnosti danas zanimaju i one dimenzije koje smo svojedobno zbog neuhvatljivosti, neobjašnjivosti odnosno prevlasti razvojnog koncepta izostavljali iz promatranja. Grafičke prikaze te vrste producira na primjer Stanfordski književni laboratorij (Algee-Hewitt 2016),¹⁶ a za slovensku književnost nisu mi poznati.

298

Kao nastavnik primjećujem da studente na početku studija više privlači interpretacija nego bavljenje književnim i pratećim podacima (njihovo prikupljanje, ispisivanje, uređivanje, kategorizacija, prezentacija). Podatkovni pristup čini im se dosadnim i ograničavajućim u usporedbi s "avanturističkim" oslobađanjem interpretativne fantazije. S vremenom ambicioznijim studentima podaci postaju zanimljivi te ih smatraju novom polaznom točkom za interpretativnu avanturu.

Sa slovenskog preveo Robert Suša

IZVORI I LITERATURA

Hladnik, Miran. 1990. *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba.

¹⁶ Vidi još grafikone u članku "Digital humanities" na Wikipediji.

- Hladnik, Miran. 1991. *Povest*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon, 36).
- Hladnik, Miran. 1995. “Preštevna določila slovenske povesti”. U: *Slavistična revija* 41, 1: 65–75.
- Hladnik, Miran. 1997. “‘Bodi svojemu možu pokorna!’ (Ženska v minuli slovenski prozi)”. U: 33. SSJLK. Ljubljana: FF Univerze v Ljubljani: 111–122.
- Hladnik, Miran. 2000. “Apokrifni Prešeren”. U: *Prešernovi dnevi v Kranju: Simpozij ob 150-letnici smrti dr. Franceta Prešerna*. Ur. B. Paternu i dr. Kranj: Mestna občina: 115–148.
- Hladnik, Miran. 2002a. “Dve povesti v verzih iz prve polovice 19. stoletja”. U: *Romantična pesnitev: Ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna*. Ur. M. Juvan. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2002 (Obdobja, 19): 189–202.
- Hladnik, Miran. 2002b. “Pa začnimo pri Krpanu”. U: *Sodobnost* 66, 2: 227–237.
- Hladnik, Miran. 2005. “Razmerje med Bartolovo kratko in dolgo prozo (Al Araf in Alamut)”. U: *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ur. I. Novak-Popov. Ljubljana: FF UL (Obdobja, 23): 137–144.
- Hladnik, Miran. 2006. “Tavčarjeva *Visoška kronika*”. U: *Esej na maturi*. Ljubljana: Gyrus.
- Hladnik, Miran. 2008. “Cvetje v jeseni”. U: 44. SSJLK. Ljubljana: FF Univerze v Ljubljani: 69–77.
- Hladnik, Miran. 2009. *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Hladnik, Miran. 2014. “Začetki slovenskega feljtonskega romana”. U: Norbert Bachleitner. *Začetki evropskega feljtonskega romana*. Ljubljana: Znanstvena založba FF – Alma mater Europaea: 123–180.
- Hladnik, Miran. 2016. “Vključevanje drugega in drugačnega v slovensko literarno zgodovino”. U: Oddelek za slovenistiko. Krajša verzija članka: 52. SSJLK. Ljubljana: FF.
- Hladnik, Miran. 2020. *Kranjski literati v enciklopedijah*. Wikiverza.

- Algee-Hewitt, Mark i dr. 2016. “Canon/Archive. Large-scale Dynamics in the Literary Field”. U: *Literary Lab Pamphlet* 11.
- Beaugrande, Robert-Alain de i Wolfgang Ulrich Dressler. 1992. *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana: Park.
- Bode, Katherine. 2012. *Reading by Numbers: Recalibrating the Literary Field*. London itd.: Anthem Press.
- Domínguez, César, Giovanna Di Rosario, Matteo Ciastellardi. 2018. “On Writing a Comparative Literary History: Delocalizing Minor Literatures in European Languages in the Age of ‘Big Data’”. U: *Arcadia* 53, 2: 278–307. Academia.edu.
- Fish, Stanley. 2012. “Mind Your P’s and B’s: The Digital Humanities and Interpretation”. U: *The New York Times*, 23. jan.
- Fricke, Harald. 1977. *Die Sprache der Literaturwissenschaft: Textanalytische und philosophische Überlegungen*. München: Beck.
- Hladnik, Miran. 2002. “Interpretacija in analiza”. U: *Praktični spisovnik*. Ljubljana: FF.
- Hladnik, Miran; Kocijan, Gregor. 2013. “Bibliografija kot podlaga za raziskovanje (Nekaj bibliografskih izkušenj)”. U: *Slavistična revija* 61, 1: 297–304.

- Koppel, Moshe i dr. 2003. “Gender, Genre, and Writing Style in Formal Written Texts”. U: *Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse* 23, 3. Internet.
- Kučić, Lenart J. 2013. “Svet vse bolj številkast, številčna pismenost pa še vedno zelo redka: Podatkovni analitik v Obamovi kampanji”. U: *Delo – Sobotna priloga*, 16. nov.: 22–23.
- Oblak, Vatroslav. 1895. “Književno poročilo”. U: *Ljubljanski zvon* 15, 4: 237.
- Perenič, Urška. 2019. “Prvi slovenski družinski roman v obliki dnevnika”. U: Luiza Pesjak. *Beatni dnevniki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Abstract

QUANTITATIVE LITERARY STUDIES AND INTERPRETATION

300

The analysis of the author’s own past research has shown that digital tools do not have a significant role in contributing to new interpretations of the Slovene literary canon. However, when shifting the subject of interpretation from a single work to authorial opera, genre corpora, literary period or the entire national literature, it becomes clear how quantitative methods, stimulated by digitalisation of the cultural past, literary databases and digital tools play a vital role. Interpretations that consider the richness of data, generated by digital culture, are more trustworthy than the former ones.

The price we pay for that is the refusal of clear encyclopaedic definitions and descriptions. Literary past, observed through the digital humanities’ perspective has a fuzzy development because the central phenomena gradually fade in the multitude of rival or peripheral phenomena. Slovene literature is not represented by prominent authors and their famous works any more, it does not comply with dictation of the great national myth, i.e., the construction of the nation from the spirit of literature. Rather, it is considered as a random fact, a matter of serendipity. It is represented as the entire literary production on the Slovene territory, in Slovene as well as other languages. Due to special circumstances, it is different from the neighbouring literatures and it triggers new, nation-specific definitions of literary phenomena. New interpretations of Slovene literature are not only indebted to the use of digital tools, but also to the consequence of changes within the literary system itself. In its beginnings, Slovene literature was dedicated to the constitution and emancipation of the nation, while now it also legitimately fulfils other human needs and functions: cultural recreation, women and social minorities’ emancipation and mobilisation, escapism, self-reflection, self-therapy, testing of the alternative models of social behaviour, etc.

Keywords: Slovene literary history, digital humanities, quantitative methods, interpretation